

Dvadesetak godina nakon što su nastali, javnosti je predstavljena serija razgovora u kojima dvojica sudionika nekih od ključnih zbivanja suvremene hrvatske prošlosti izlažu svoja iskustva, doživljaje i viđenja tih događaja. Iako je to prvenstveno knjiga sjećanja javnoga djelatnika Vjekoslava Prpića, koji je tijekom svoga života obavljao mnoge važne javne funkcije (šef Informativnog odsjeka Propagandnog odjela ZAVNOH-a, urednik *Borbe* u Beogradu, načelnik Odjela za štampu predsjedništva Vlade FNRJ, zamjenik direktora Direkcije za informacije Vlade FNRJ, direktor Radio Beograda 1950.–1952., direktor Tanjuga 1952.–1958., veleposlanik SFRJ u Belgiji i Austriji 1958.–1967., potpredsjednik Izvršnoga vijeća Sabora SR Hrvatske, predsjednik Savjeta za odnose s inozemstvom Izvršnoga vijeća Sabora SR Hrvatske), u ovoj je knjizi velik udjel i Prpićeva sugovornika Josipa Šentije. Tako kroz razgovor dvojice suvremenika dobivamo plastičnu sliku nekih važnih zbivanja. Prpićeva prisjećanja na mnoge ljude i događaje, njegova poznanstva s nekim od ključnih aktera nastanka i života druge Jugoslavije dodaju tim zbivanjima i ljudima još jednu dimenziju. Ta sjećanja dodaju zanimljive elemente u razmatranju mnogih fenomena suvremene hrvatske povijesti – od razvitka komunističkoga pokreta u Lici i aktivnosti komunista u predratnome Zagrebu preko izgradnje ZAVNOH-a do reformskih ideja hrvatskoga partijskog rukovodstva krajem šezdesetih. Ujedno, Prpićeva sjećanja su sjećanja čovjeka koji je u sustavu druge Jugoslavije sudjelovao od samog početka njegove izgradnje te daju vjernu sliku funkcioniranja tog sustava na područjima promidžbe i diplomacije. Prpićeva poznanstva i sjećanja na znance dodaju i tim biografijama pokoju novu dimenziju ili podatak. Njegova razmišljanja i stavovi o prošlosti i budućnosti Jugoslavije i Hrvatske, u samo predvečerje novog velikog trenutka, daju vjernu sliku stavova nacionalno osjetljive hrvatske ljevice te stavova sudionika reformskih strujanja u Hrvatskoj krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina. Ti su stavovi posebno zanimljivi ako se u obzir uzme uloga nekih od tih ljudi u događajima koji su uslijedili 1989. i 1990. godine. Iz svih tih razloga sjećanja Vjekoslava Prpića zanimljiv su i važan doprinos istraživanjima i razmišljanjima o suvremenoj hrvatskoj povijesti.

MARKO RADIĆ

Andelko MIJATOVIĆ, *Bruno Bušić. Prilog istraživanju života i djelovanja (1939.–1978.)*, Školska knjiga, Zagreb 2010., 270 str.

U biblioteci “Školske knjige” pod naslovom “Glose” objavljena je knjiga Andelka Mijatovića *Bruno Bušić*. Uz osnovni tekst knjiga sadrži proslav, popis izvora i literature i veći broj fotografija iz života Brune Bušića. U proslavu autor objašnjava čitatelju zašto se nakon obilja napisanog o Bušiću odlučio pisati o njemu i odgovara da je to učinio ponajviše zato što smatra da nedostaje sustavno napisano djelo o njemu. Prihvatio se tog posla svjestan da se radi o zahtjevnom zadatku s obzirom na svu složenost i zamršenost prilika u kojima je Bušić živio i djelovao, a i zato što nedostaje veliki dio dokumentacije o Bušiću, ponajprije one koju su stvarale strukture jugoslavenskih sigurnosnih službi i međunarodne institucije koje su pratile Bušićevo političko djelova-

nje. Nažalost, kaže autor, na neka pitanja, ponajprije o Bušićevu ubojici, i ovaj put neće biti moguće odgovoriti.

Metodološki je knjiga sastavljena od 53 odjeljka koji se mogu sintetizirati u četiri veća poglavlja: Djetinjstvo, školovanje i progoni do studija (1939.–1960.); Studij, zapošljavanje, sudski procesi, prvi bijeg u inozemstvo i povratak u domovinu (1960.–1968.); Bušićeva novinarska i politička djelatnost od kraja šezdesetih i početka 1970-ih te njegovo tamnovanje u zatvoru Stara Gradiška (1969.–1975.); Bušićevo djelovanje u emigraciji i njegova smrt (1975.–1978.).

U navedenim poglavljima sažet je prikaz knjige iz kojeg nije moguće iščitati svu dramatičnost kojom ona obiluje, pogotovo u onim dijelovima u kojima se opisuju sve tegobe njegova gimnazijskoga školovanja i studija, kao i postupci organa sigurnosnih službi prema njemu. Tekst knjige evidentno pokazuje da su Brunu Bušića kroz relativno kratak život stalno pratile tegobe i da su mu učinjene mnoge nepravde, ali se nikad nije predavao. Bio je u tome snažan i smion, dokazujući onima koji su ga progonili da je u pravu. Iz teksta je vidljivo da ga u životu nitko nije mazio; naprotiv, bio je proganjen, postavljane su mu mnoge teško premostive prepreke, u čemu se posebno isticala Služba državne sigurnosti bivše FNRJ/SFRJ koja ga je pratila od gimnazijskih dana do smrti.

Za Bušića autor tvrdi da je od najmlađih dana bio pun mladenačkih domoljubno-revolucionarnih ideala te je u formiranoj dobi, 1960-ih, tijekom studija sazreo u intelektualca i “došao do izražaja u hrvatskoj javnosti prikazivanjem političko-društvene, gospodarske i opće stvarnosti hrvatskog naroda u totalitarnoj komunističkoj i velikosrpskoj jugoslavenskoj državnoj zajednici”.

Ovoj komponenti razvoja u Bušićevoj svijesti autor je dao dosta prostora. Prati je od njegovih književnih prvijenaca. Bušićev početak promišljanja o povijesti i položaju hrvatskoga naroda u prvoj polovici XX. stoljeća, kaže autor, za života će ga strastveno zaokupljati i postat će njegova životna opredijeljenost. Tako u pripovijetki *Starac i život* prikazuje životne patnje starca koji je imao četiri sina “ko četiri briga”, a oni su mu poginuli u ratu, trojica kao ustaše, a jedan kao partizan, koga je navodno ubio brat ustaša. U rečenici “Mene srce boli za sva četiri jednako, sva su četiri moja” autor uočava da je pisac pripovijesti, tada petnaestogodišnjak, iskazao osjećaj i svijest ukupne pogubnosti hrvatske podvojenosti u Drugome svjetskom ratu, kao i potrebu općega hrvatskog pomirenja. Ova će ga podvojenost uvelike mučiti, posebno u emigraciji, pa će se nesebično zalagati da se ta ideološka podvojenost prevlada. Izvore Bušićeva duhovnoga značaja autor nalazi u tradicionalnoj patrijarhalnoj hrvatskoj sredini i ulozi epike u tom životu, ali i u kolektivnom sjećanju nesnošljivog života u monarhističkoj Jugoslaviji te, dakako, i u ideološkoj podvojenosti hrvatskoga naroda u Drugome svjetskom ratu.

Politički nadzor Uprave državne sigurnosti (Udba) nad Bušićem, prema tvrdnji autora, prisutan je od njegove sedamnaeste godine. Taj nadzor, postupci prema Bušiću i način nadzora u knjizi je uvelike prisutan u dijelu koji opisuje razdoblje dok je Bušić živio u domovini, a još više za boravka u emigraciji. Posebno je zanimljivo na koji se način Udba ponašala i kojim se sredstvima služila kako bi navela Bušića i njegove prijatelje da čine prekršaje. Ovi dijelovi knjige vjerno i dokumentirano pokazuju kako je način Udba djelovala u onodobnom državnom sustavu.

Po analizi dokumenata Službe državne sigurnosti koji se odnose na Bušića i njegove izjave Službi autor zaključuje da se ne može utvrditi koliko je Bušić, kao sedamnaestogodišnjak, bio samostalan u oblikovanju tih izjava o tajnoj organizaciji kojoj je pripadao (Tajna organizacija hrvatske inteligencije), ali, kaže autor, ako je u tome bio slobodan, onda iznenađuje njegovo poznavanje nekih političkih pojmova ugrađenih u program navedene organizacije (zasnovanost njezina programa na demokratsko-liberalnim načelima i zamjena komunističkoga poretka demokratsko-liberalnim ili eventualno socijaldemokratskim sustavom).

Isključenje iz osmoga razreda gimnazije u jesen 1957. bila je kazna za sudjelovanje u spomenutoj organizaciji. Kroz prikaz odnosa uprave škole koju je Bruno Bušić pohađao (gimnazija u Imotskom) i najviših prosvjetnih organa kojima su se isključeni učenici žalili vidi se njihova velika podložnost i ovisnost, a i nesamostalnost, s obzirom na stavove organa državne sigurnosti prema odluci o isključenju. Jedino su sudski organi donijeli odluku donekle u korist Bušića i prijatelja, ali im ni to nije pomoglo jer je Sekretarijat za unutrašnje poslove, da skрати sve te žalbe, podnio Okružnom javnom tužitelju kaznenu prijavu protiv isključenih gimnazijalaca zbog pripadanja tajnoj organizaciji, od koje se poslije odustalo. Autor odgovara da je to odustajanje učinjeno zato da se u procesu ne dokaže i razotkrije uloga Udbe koja je preko svojih suradnika ubačenih u organizaciju usmjeravala i nadzirala "neprijateljsku aktivnost" gimnazijalaca u Imotskom i Širokom Brijegu (tada Lištici).

Bušić je nakon toga 1960. završio osmi razred gimnazije u Splitu i upisao studij filozofije i francuskoga jezika. Na očev nagovor ispisao se s Filozofskog fakulteta u Zagrebu i upisao Ekonomski fakultet, koji uspješno završava u redovnom roku. Zaposlio se početkom 1965. u poduzeću "Geoistraživanje-Elektrosond", a ubrzo zatim, 15. lipnja 1965., u Institutu za historiju radničkog pokreta Hrvatske, čiji je direktor tada bio dr. Franjo Tuđman. Udba je Bušića za vrijeme studija stalno pratila, što se nastavilo i nakon zapošljavanja.

Bušić je ponovno uhićen početkom lipnja 1965. godine. Ovo njegovo uhićenje autor dovodi u svezu sa svojih uhićenjem i osudom na tri i pol godine zatvora. Naime, Udba je preko svog suradnika nakon suđenja autoru saznala dosta toga o Mijatoviću i njegovim prijateljima, pa i Bušiću, ali Bušića tada nije uhitila. Autor je mišljenja da prema Bušiću, u vezi s tim novim saznanjima, svakako osim općega i pojačanog nadzora, nije poduzela neke značajnije radnje. Je li što namjeravala poduzeti – iz dostupne dokumentacije ne može se zaključiti ni naslutiti. Novi progon tih kolega i prijatelja, pa i Bušića, počeo je u lipnju 1965. godine, kada je skupina studenata početkom lipnja po Zagrebu "raspačavala protujugoslavenske letke". U sudskome procesu od 9. do 25. ožujka, navodi autor, "sudilo se Anđelku Mijatoviću (autoru ove knjige), Ivanu Gabelici, Rudolfu Arapoviću, Zvonimiru Drkulcu, Bruni Bušiću i Marku Barišiću, i to zbog čitanja i davanja drugima na čitanje emigrantskog tiska (*Mlade Hrvatske, Hrvatske revije*) te sudjelovanja u razgovorima o stvaranju ilegalne protujugoslavenske organizacije", čime je "poticao na nasilnu promjenu državnog uređenja i na razbijanje bratstva i jedinstva naroda Jugoslavije te zlonamjerno i neistinito prikazivao društveno političke prilike u zemlji". Kao petooptuženi, Bruno Bušić osuđen je na kaznu zatvora od deset mjeseci, uvjetno na dvije godine. Isti je dan, 25. ožujka 1966., pušten na slobodu do pravomoćnosti presude.

Bušić je 25. listopada 1966. godine s krivotvorenom putovnicom otputovao automobilom u Beč. U pismu upućenom prijatelju prof. Marijanu Krmpotiću piše da je napustio Zagreb zbog "inkvizitorskih metoda u procesu protiv njega i izrečene mu zatvorske kazne", iako je, kako navodi, nakon rušenja "staljinističko-birokratske grupe Ranković-Stefanović" bio "uvjeren da će se djela, koja mu se pripisuju biti sagledana s prave točke, te da će inkriminacije koje mu se stavljaju logično biti odbačene". Iz teksta je vidljivo da je otišao u emigraciju i zato što ga u Institutu za historiju radničkog pokreta nisu prihvaćali i što su ga na sastanku osnovne organizacije Saveza komunista u Institutu nazivali pogrdnim imenima.

Bušić se u inozemstvu nije dugo zadržao: vratio se na poziv dr. Franje Tuđmana krajem 1966. godine i u ožujku 1967. ponovno se zaposlio u Institutu za historiju radničkog pokreta. U Zagrebu nije mirovao. U siječnju 1967. godine napisao je pismo Vladimiru Bakariću i Miki Tripalu o nasiljima i zločinima Udbe nad uhićenima i općem odnosu prema Hrvatima u Jugoslaviji, kao i o deformacijama u Službi državne sigurnosti i progonima "zbog nacionalizma", iako takvima sebe nisu smatrali, kao i to da se donedavno imenovalo nacionalizmom, šovinizmom i sličnim izrazima ono što je bilo "reagiranje na jedan drugi istinski nacionalizam i šovinizam, prikriiven pod posve drugim imenima i pojmovima" te da je velik broj mladih ljudi proganjan i osuđivan "radi navodnog nacionalizma". Posebno ukazuje na to da su Hrvati i u Hrvatskoj u nepovoljnom položaju u odnosu na druge nacije, da u Hercegovini oni izazivaju nepovjerenje i sumnjičavost kod Udbe ako čitaju list *Vjesnik*, da većinu nastavnika u Hercegovini čine Crnogorci itd.

Bušiću je 12. veljače 1969. prestao radni odnos u Institutu za historiju radničkog pokreta. U daljnjem tekstu opisuje se njegovo uključivanje u hrvatski nacionalni pokret koji otvoreno traži liberalizaciju političkoga života u Hrvatskoj (1968.–1971). Bušić je najprije suradnik *Hrvatskoga književnog lista*, u kojem objavljuje prikaze raznih knjiga i časopisa te tekstove o političkim i drugim problemima koji su tada pritiskali hrvatski narod. Njegova sposobnost, tvrdi autor, bila je u tome što je znao uočiti i jasnim mislima i izrazima primjerenima vremenu i struci iskazati bit problema o kojima je pisao, što se nije moglo pročitati u javnim medijima ili negdje drugdje i što je, dakako, tada posebno izazivalo zanimanje čitatelja. Bušićev rad u uredništvu *Hrvatskoga književnog lista* prestao je potkraj 1969. nakon prisilnog obustavljanja njegova izlaženja. Autor tvrdi da je navedeni list bio vrlo značajno glasilo u širenju hrvatske nacionalne svijesti u drugoj polovici 1960-ih godina. Ne mogavši naći zaposlenje, kaže autor, Bušić je želio iskoristiti vrijeme za daljnje usavršavanje u Parizu. Početkom 1970. godine otputovao je u Pariz dobivši uz pomoć književnika Petra Šegedina dvomjesečnu stipendiju PEN Cluba i upisavši postdiplomski Studij Europske zajednice – Zajedničko tržište.

U to vrijeme Bušić putuje Europom (Francuska, Italija, Austrija, Njemačka, Velika Britanija), gdje dolazi u dodir s hrvatskom emigracijom; međutim, nije zadovoljan, što je vidljivo iz pisama koje upućuje prijateljima: žali se na pomanjkanje svake perspektive, nezadovoljan je što nema stalnog zaposlenja, zamjera hrvatskim političarima u emigraciji što se ne brinu za poboljšavanje životnog položaja hrvatskih radnika, "najtežu se tko će više krokodilskih suza prolići nad hrvatskim narodom i za većinu tih toj zlokobi kriv je velikosrpski imperijalizam, a ne oni sami".

U travnju 1971. Bušić se vratio u Zagreb, gdje buja hrvatski nacionalni pokret, "hrvatsko proljeće". Ubrzo postaje suradnik i urednik *Hrvatskoga tjednika*, gdje je na poslijetku i dobio stalno zaposlenje. Navodeći sve Bušićeve priloge objavljene u navedenom listu, autor zaključuje: "Bušić ne samo da je bio jedan od najčitanijih novinara nego je kao domoljub i državotvorac stekao veliki ugled u hrvatskom narodu, posebno, među studentima i mladeži općenito. Kao takav on se kretao u društvu onih koji su osmišljavali, stvarali i predvodili tadašnje hrvatske državotvorne programe, posebno u studentskim redovima." Treba reći da se *Hrvatski tjednik* tada zalagao za konstituiranje državnosti hrvatskoga naroda zastupajući teze da hrvatski narod ima pravo na nedjeljivi suverenitet u tadašnjoj Socijalističkoj Republici Hrvatskoj. Spomenuti tjednik bio je javna tribina hrvatskoga proljeća i protivnici su ga oštro napadali.

Nakon Karadžorđeva Bušiću i mnogim proljećarima se sudilo. Osuđen je na kaznu strogog zatvora u trajanju od dvije godine i zabranu javnog istupanja u tisku, na radiju, televiziji i javnim skupovima u trajanju od dvije godine. U obrazloženju presude navodi se da je "pozivao i poticao na nasilnu i protuustavnu promjenu društvenog uređenja, na razbijanje bratstva i jedinstva naroda Jugoslavije i zlonamjerno i neistinito prikazivao društveno političke prilike u zemlji". Inače, autor u odjeljku "Drugo suđenje i zatvorska kazna" temeljito i dokumentirano razlaže postupke sudskih organa od uhićenja do suđenja te presude. Zatvorsku kaznu Bušić je izdržavao u kaznionici Stara Gradiška. Bio je u skupini s najmanjim zatvoreničkim pravima, a dobio je radno mjesto u jednom od najtežih pogona u kaznionici (u proizvodno-drvnom pogonu, u pilani). Pušten je na slobodu 12. prosinca 1973. godine. O Bušićevu životu od izlaska iz zatvora do drugog odlaska u emigraciju ima vrlo malo podataka. Nešto više zna se o njegovu boravku u Dubrovniku u listopadu 1974., gdje ga je, zajedno s dvojicom prijatelja, iznenada napala i pretukla skupina od petnaestak zločinaca. Autor tvrdi da je Bušić bio uvjeren da je taj napad organizirala Udba. Bez stalnog posla koji bi odgovarao njegovoj stručnosti i istraživačko-novinarskoj usmjerenosti, a u vrlo teškim prilikama, bez osnove za život, bez stana i stalnih novčanih prihoda te izložen stalnoj policijskoj pratnji, navodi autor, Bušić je odlučio drugi put otići u emigraciju, što mu je ilegalno uspjelo 12. rujna 1975. godine.

Za relativno kratko vrijeme života u emigraciji, tvrdi autor, Bušić je bio vrlo aktivan. Objavljivao je tekstove o suvremenoj hrvatskoj problematici i uspostavljao odnose s pojedincima i skupinama u hrvatskoj emigraciji na programu nezavisne hrvatske države. Njegovi tekstovi, tvrdi autor, pridonijeli su življenju političkom gibanju u hrvatskoj emigraciji. Suradivao je u *Novoj Hrvatskoj*, *Hrvatskoj borbi*, *Hrvatskom tjedniku Danica* itd. Opisujući ostalo Bušićevo djelovanje u emigraciji, autor napominje da se o njegovu boravku u emigraciji relativno slabo zna te da je cijelo vrijeme svoje posljednje emigracije živio u Londonu, ali je ipak povremeno putovao u različite države Zapadne Europe. U pojedinim odjeljcima knjige nalaze se i opširniji podaci o Bušićevu boravku u tim zemljama. U njima se ukazuje na njegova gledanja na stanje u hrvatskoj emigraciji, klevete koje mu upućuju, zatrovanost u hrvatskim emigrantskim krugovima i mrtvilo u njima, loše prilike u hrvatskome emigrantskom tisku, tobožnju revolucionarnost emigrantskih političara i njihovo uklapanje u onodobni sustav okupacije Hrvatske, preživakavanje jednih te istih stavova, međusobne zadjevice, kao i na sukob Bušića s osobama oko *Nove Hrvatske* itd.

Iz teksta je vidljivo da se Bušić razočarao u politiku hrvatske emigracije. U pismu koje je Bušić uputio Nikoli Bikešu u Australiju, između ostaloga, piše: "Od profesionalnih političara nema ništa. Oni ne vjeruju u Hrvatsku, a možda je i ne žele. Slušaju samo upute stranih obavještajnih službi. Nastoj okupiti mlade poštene poletne ljude. Nije bitno kakvu školsku spremu imaju. Njih treba progurati na čelo svih odbora, vijeća i drugih organizacija, poslati ih u Sabor, Izvršni odbor Hrvatskog nacionalnog vijeća (HNV)." Zlatku Markusu 20. ožujka 1977., između ostaloga, piše: "Ovo vucanje po tuđim kućama ubitačno je i ponižavajuće. Svi ti daju sve, ali ipak nemaš privatnog života, a uz to nerjetko spoznaš da si iskorišten i moralno i materijalno. Na robiji sam imao više privatnog života nego što ga sad imam." Iz Stockholma 26. svibnja 1977. piše Nikoli Bikešu: "stanje očajno najbolji su pozatvarani, ostali su demoralizirani ili su se dali na zgrtanje novca. Teško je naći nekoliko ljudi na koje bi se mogao osloniti. Domovina je oživjela. Najugledniji ljudi u domovini su se otvoreno izjasnili za hrvatsku državu..." Vrijedno je istaknuti da je Bušić na II. saboru HNV-a u srpnju 1977. izabran s najviše glasova za člana Sabora HNV-a.

Za emisiju na Švedskoj televiziji *Hrvati – teroristi ili borci za slobodu*, koju je Bušić osmislio, autor navodi da mu je "priskrbila zabranu ulaska u Njemačku i mnoge druge nevolje". U Jugoslaviji mu zbog te emisije "prijete glavom". U pismu upućenom Rudolfu Arapoviću 17. ožujka 1978. Bušić, između ostaloga, piše: "Čitavo ovo vrijeme bio sam zapravo na putu. Meni je svega dosta, htio bih sjesti, raditi, a i učiti engleski. Nigdje ovako ne ću dospijeti, vuku me na sve strane tako da ne mogu ama baš ništa temeljito napraviti." Međutim, uza sve poteškoće i zdravstvene tegobe, Bušić nije posustajao. U Lundu organizira savjetovanje o gorućim hrvatskim političkim pitanjima, na kojem su prihvaćena načela kao osnove hrvatske nacionalne politike. Jedno od njih je nacionalno pomirenje i opće hrvatsko jedinstvo (20. srpnja 1978.). Tri mjeseca poslije, 16. listopada 1978., Bruno Bušić ubijen je u Parizu. O njegovu ubojstvu autor opširno piše koristeći izjave njegovih prijatelja koji su bili u kontaktu s njim neposredno prije izvršenog atentata. Autorov smatra da je njegovo ubojstvo organizirala Udba. Na kraju autor opisuje Bušićev pogreb 23. listopada 1978. u Parizu. Dana 10. listopada 1999. Bušićevi posmrtni ostaci preneseni su u Zagreb i pokopani na zagrebačkome groblju Mirogoj 15. listopada 1999. godine.

Na kraju da zaključimo. Knjiga Anđelka Mijatovića *Bruno Bušić* pisana je prvenstveno na temelju izvorne građe i donekle dosad objavljenih knjiga i članaka. Njezina je vrijednost u izvornosti i samoniklosti koja ne prepričava ono što je dosad objavljeno, nego zaista donosi o Brunu Bušiću mnogo novog, dosad neobjavljenog. Takvo je djelo mogao napisati samo znanstvenik koji je bio sudionik događaja kroz koje je prolazio Bruno Bušić. Autor knjige Anđelko Mijatović bio je bliski prijatelj s Brunom Bušićem i supatnik koga je jugoslavenski režim progonio kao i Bušića. Pišući knjigu o njemu, koristio je raznovrsne izvore iz života Brune Bušića, od Knjige krštenih župe Vinjani Donji do Bušićeve korespondencije s prijateljima, Dosjea Bruno Bušić – sudski proces 1971.-1973., kao i Dosje Bruno Bušić u starogradiškoj kaznionici. Izvore autor koristi kao znanstvenik, brižno ih citira u bilješkama, ponekad i vrlo iscrpno, da čitatelju što objektivnije prikaže lik i djelo Brune Bušića.

Knjiga je krcata činjenicama iz vrlo burnog života jednog mladog domoljuba. U njoj nije moguće izdvojiti središnji i opsegom najveći, tzv. glavni dio. Svi su, rekli bismo, na svoj način važni. Možda se to sadržajno nalazi u dijelovima teksta koji opisuju

postupke Udbe ili Bušićevu aktivnost od 1968. do 1971., a možda i u onima o njegovu životu u drugoj emigraciji. Iz knjige se iščitava dio hrvatske povijesti XX. stoljeća, i to onaj dio o kojem se u Hrvatskoj nije smjelo pisati, kao i o povijesti hrvatske političke emigracije o kojoj se, čini mi se, prvi put progovara objektivno.

Ova je knjiga svojevrsna osuda totalitarnoga sustava vlasti FNRJ/SFRJ, posebno njezina policijskoga represivnog sustava, čije su žrtve bili oni koji su se tom sustavu suprotstavljali i tražili liberalni, višestranački i demokratski sustav vlasti kao i suvremenu nezavisnu hrvatsku državu. Iako je knjiga znanstveno djelo, čita se kao roman, puna je dramatike, njezin sadržaj budi emocije, napet je, potresan i tragičan.

Ako bismo dali kakve sugestije s obzirom na njezino drugo izdanje, onda bi bilo dobro uz eventualne dopune iz niza kratkih tematskih cjelina sadržaj koncipirati u četiri do pet većih cjelina uz moguće sadašnje odjeljke kao podcjeline. Time bi metodološki i koncepcijski knjiga bila bolje organizirana, a bila bi mnogo bolja ostvarena i njezina sintetičnost. Ova primjedba ide više uredniku nego autoru. Bilo bi dobro napraviti uži izbor imena Bušićevih suradnika ili ih umetnuti u bilješku. U tekstu ima mnogo imena, a uz to i sličnih prezimena, pa se koncentracija čitatelja ponekad gubi. Na str. 26. navodi se da Udba prati djelovanje Bušića od 1956. godine, kada je bio u II. razredu gimnazije. Taj podatak treba ispraviti. Navedene je godine Bruno Bušić bio u VI., a ne II. razredu gimnazije, jer je gimnazija tada još bila osmorazredna škola.

FRANKO MIROŠEVIĆ

Augustin FRANIĆ, *KPD Lepoglava: mučilište i gubilište hrvatskih političkih osuđenika*, drugo, dopunjeno i prošireno izdanje, Hrvatsko društvo političkih zatvorenika, Dubrovnik 2010., 304 str.

Brojni su uzroci zbog kojih su posljednja stoljeća hrvatske povijesti obilježena fenomenom političkog uzništva. Dijelom su ti uzroci ostali konstanta, dijelom se mijenjaju, ovisno o prilikama i okolnostima. No, već je na prvi pogled lako uočiti da utamničenja, osude i kazne u ranijem razdoblju uzmiču pred dvadesetim stoljećem, u kome broj političkih zatvorenika postaje neusporedivo veći, a njihov tretman u kaznionicama puno brutalniji. I ako su okovi na nogama bana Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana u tamnici u Bečkome Novom Mjestu u neku ruku postali simbolom hrvatskoga XVII. stoljeća, ako XVIII. stoljeće promatramo kroz prizmu stradanja i smrti fra Filipa Grabovca u mletačkim uzama, a XIX. stoljeće obilježavaju, primjerice, progoni pravaških prvaka nakon Rakovičkog ustanka, onda je posve jasno da su svi ti progoni ostavili ipak manje traga u kolektivnom pamćenju hrvatskog naroda od mnoštva osuđenih (pa i obješenih ili strijeljanih!) u doba prve jugoslavenske države, odnosno od desetaka tisuća političkih uznika u robijašnicama i logorima poratne, komunističke Jugoslavije, države koja je toliko slavljena kao tobože završna faza u emancipaciji, ujedinjenju i oslobođenju hrvatskog naroda. A posljednji je hrvatski politički uznik iz tamnice pušten u kasno proljeće 1990., nakon izbora na kojima su komunisti izgubili vlast.